



Sygn. akt IV CSK 631/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 18 lipca 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Anna Owczarek (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Józef Frąckowiak

SSN Wojciech Katner

w sprawie z powództwa L. P., A. P. i Ł. P.
przeciwko "C. Towarzystwu Ubezpieczeń Spółce Akcyjnej " w W.
o zapłatę i rentę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 18 lipca 2014 r.,
skargi kasacyjnej powodów
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 17 kwietnia 2013 r., .,

1. uchyla zaskarżony wyrok:

**a/ w punkcie II. podpunkt 2 w części obniżającej świadczenie
zasądzone na rzecz powódki A. P. z kwoty 60.000 zł
(sześćdziesiąt tysięcy) zł do kwoty 55.000 zł (pięćdziesiąt pięć
tysięcy) zł, znosząc postępowanie w tym zakresie,**

**b/ w punkcie II. podpunkt 3. w części obniżającej świadczenie
zasądzone na rzecz powoda Ł. P. z kwoty 60.000 zł (sześćdziesiąt
tysięcy) zł do kwoty 55.000 zł (pięćdziesiąt pięć tysięcy) zł,
znosząc postępowanie w tym zakresie,**

c/ w punkcie II. podpunkt 1. w części obniżającej świadczenie zasądzone na rzecz powódki L. P. z kwoty 100.000 zł (sto tysięcy) zł do kwoty 70.000 zł (siedemdziesiąt tysięcy) zł,

d/ w punkcie II. podpunkt 2. w części obniżającej świadczenie zasądzone na rzecz powódki A. P. z kwoty 85.000 zł (osiemdziesiąt pięć tysięcy) zł do kwoty 55.000 zł (pięćdziesiąt pięć tysięcy) zł,

e/ w punkcie II. podpunkt 3. w części obniżającej świadczenie zasądzone na rzecz powoda Ł. P. z kwoty 85.000 zł (osiemdziesiąt pięć tysięcy) zł do kwoty 55.000 zł (pięćdziesiąt pięć tysięcy) zł,

f) w punkcie IV. w części oddalającej apelację powodów odnoszącą się do oddalenia powództwa o zasądzenie zadośćuczynienia,

g/ w punkcie V. orzekającym o kosztach postępowania apelacyjnego,

i przekazuje sprawę w tym zakresie Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania;

2. pozostawia Sądowi Apelacyjnemu rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Powodowie L. P., małoletnia A. P. oraz małoletni Ł. P. wniesli o zasądzenie od pozwanego "C. Towarzystwa Ubezpieczeń Spółki Akcyjnej" w W. odpowiednio kwot po 150.000 zł, 135.000 zł, 135.000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 3 grudnia 2010 r. do dnia zapłaty tytułem zadośćuczynienia oraz renty w kwocie po 400 zł miesięcznie, poczynawszy od dnia 3 grudnia 2012 r.

Sąd Okręgowy w E. wyrokiem z dnia 1 października 2012 r. zasądził od pozwanego na rzecz powódki L. P. kwotę 100.000 zł z odsetkami od dnia 13 maja 2011 r. do dnia zapłaty, na rzecz powódki A. P. kwotę 85.000 zł z odsetkami od dnia 13 maja 2011 r. do dnia zapłaty, na rzecz powoda Ł. P. kwotę 85.000 zł z odsetkami od dnia 13 maja 2011 r. do dnia zapłaty, oddalił powództwo w pozostałym zakresie w zakresie zadośćuczynienia oraz w całości w zakresie żądania zasądzenia renty.

Orzeczenie powyższe zostało zaskarżone apelacją przez powodów w części oddalającej powództwo o zasądzenie dalszej części zadośćuczynienia i renty w całości oraz przez pozwanego w części dotyczącej zasądzenia zadośćuczynienia na rzecz powódki L. P. w całości, powodów A. P. i Ł. P. ponad kwoty 60.000 zł.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 17 kwietnia 2013 r. zmienił wyrok sądu pierwszej instancji w ten sposób, że obniżył zadośćuczynienie zasądzone na rzecz powódki L. P. do kwoty 70.000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 13 maja 2011 r. do dnia zapłaty, zasądzone na rzecz powódki A. P. do kwoty 55.000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 13 maja 2011 r. do dnia zapłaty, zasądzone na rzecz powoda Ł. P. do kwoty 55.000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 13 maja 2011 r. do dnia zapłaty; oddalił apelację pozwanego w pozostałej części i apelację powodów w całości; orzekł o kosztach procesu.

Podstawa faktyczna rozstrzygnięć sądów obu instancji była tożsama. Ustalono, że R.P., potrącony w dniu 25 sierpnia 2010 r. na przejściu dla pieszych przez samochód, kierowany przez A. L., zmarł w wyniku doznanych obrażeń ciała. Pozwany ponosi odpowiedzialność z tytułu umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej sprawcy.

Powódka L. P. uprzednio była żoną R. P., po rozwodzie orzecznym w dniu 13 listopada 2006 r. pozostawała z nim w konkubinacie. Pozostali powodowie są

jego dziećmi. W toku postępowania likwidacyjnego pozwany wypłacił A. P. i Ł. P. po 15.000 zł zadośćuczynienia i odmówił zaspokojenia roszczeń Ł. P. twierdząc, że na skutek rozwodu nie mogła być uznana za osobę najbliższą uprawnioną do świadczeń. Sądy ustaliły, że początkowo rodzina była dysfunkcyjna, ale po rozwodzie sytuacja uległa widocznej poprawie. Byli małżonkowie mieszkali razem, ich pożycie uległo poprawie a zmarły ponosił koszty utrzymania rodziny, odciążał powódkę w obowiązkach domowych, pomagał dzieciom w nauce, wywiązywał się z innych obowiązków rodzicielskich, znacząco ograniczył picie alkoholu. Zmarły w chwili śmierci pracował jako robotnik i podejmował prace dorywcze. Między członkami rodziny istniała silna więź uczuciowa. Powodowie na skutek jego śmierci doznali traumy, zostało zaburzone funkcjonowanie emocjonalne, umiejętność radzenia z problemami dnia codziennego, powiększyły problemy funkcjonowania w środowisku i społeczeństwie. Powódka Ł. P. w maju 1997 r. zaliczona została do trzeciej grupy inwalidzkiej, z przeciwwskazaniem do ciężkiej pracy fizycznej oraz pracy odpowiedzialnej o samodzielny charakterze, jej stan zdrowia ogranicza zdolność wykonywania zatrudnienia, źródłem utrzymania jest niska renta. Ł. P. wymaga kształcenia specjalnego. Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna wskazała na jego ograniczenia, zaległości programowe oraz konieczność dostosowania wymagań edukacyjnych do jego indywidualnych możliwości oraz wolnego tempa pracy. Także u A. P. sprawność intelektualna kształtuje się poniżej normy, występuje dysharmonijny rozwój poszczególnych funkcji intelektualnych, niska motywacja zadaniowa. Wymaga systematycznej pomocy w nauce w ramach zajęć dydaktyczno - wyrównawczych z języka polskiego oraz matematyki. Sądy oceniły, że silna i pozytywna więź emocjonalna między Ł. P. a zmarłym, ich wzajemna zależność wynikająca z sytuacji życiowej uzasadnia uznanie jej za osobę bliską, legitymowaną do dochodzenia roszczeń odszkodowawczych. Sądy uznały za zasadne żądania dotyczące zadośćuczynienia za krzywdę związaną z tragiczną śmiercią konkubenta i ojca, w szczególności obejmującą zerwanie więzi uczuciowej i w odniesieniu do zstępnych dodatkowo naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodziców z dzieckiem. Przytaczając przesłanki przyjęte w orzecznictwie wskazały, że każdy przypadek powinien być oceniany indywidualnie z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sprawy. Sąd drugiej instancji uznał, że

przyznane zadośćuczynienie jest nieadekwatne do rozmiaru krzywdy powodów, jakkolwiek mającej charakter intensywny i długotrwały. Nie negując wyjątkowo negatywnych skutków zdarzenia, które było podstawą odpowiedzialności pozwanego, dokonał weryfikacji zasądzonych kwot przez „pryzmat kwestii ewentualnego nadmiernego wzbogacenia się powodów, których dotychczasowa sytuacja materialna kształtowała się zdecydowanie poniżej przeciętnej”. Stwierdził, że zadośćuczynienie powinno mieć charakter kompensacyjny, przedstawiać ekonomicznie odczuwalną wartość i być tak ukształtowane, by stanowiło ekwiwalent doznanej krzywdy, zatem należy utrzymać jego wysokość w rozsądnych granicach, odpowiadających aktualnym warunkom i przeciętnej stopie życiowej społeczeństwa. Rozmiar zadośćuczynienia, odnoszony do tej stopy życiowej społeczeństwa, pośrednio rzutuje na umiarkowany jego wymiar i to w zasadzie bez względu na status społeczny oraz materialny poszkodowanego. W ocenie Sądu Apelacyjnego uzasadniało to obniżenie zadośćuczynienia na rzecz powodów do kwot łącznie po 70.000 zł, przy zaliczeniu wcześniej uiszczonych na rzecz małoletnich. Jako podstawę rozstrzygnięcia wskazano art. 446 § 4 k.c.

Żądanie zasądzenia renty zostało oddalone wobec ustalenia, że obecne dochody rodziny z tytułu renty inwalidzkiej L. P. oraz rent rodzinnych małoletnich, łącznie z dodatkami rodzinnymi przewyższają kwotę jaką R. P. przeznaczał na utrzymanie każdego z członków rodziny. Nie ma tym samym podstaw dla uznania, iż sytuacja majątkowa powodów po jego śmierci uległa pogorszeniu.

Skargę kasacyjną od powyższego wyroku wnieśli powodowie, oznaczając zakres zaskarżenia jako rozstrzygnięcie sądu odwoławczego w przedmiocie obniżenia kwot zadośćuczynienia oraz oddalenia ich apelacji. Zakres ten pozostaje w sprzeczności z wnioskiem apelacyjnym dotyczącym wydania wyroku reformatoryjnego co do wysokości zadośćuczynienia oraz podstawami apelacyjnymi odnoszącymi się jedynie do rozstrzygnięcia o zadośćuczynieniu. W ramach podstawy z art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. skarżący wskazali na naruszenie art. 446 § 4 w zw. z art. 5 k.c. przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie polegające na niesłusznym przyjęciu, że dla oceny wysokości zadośćuczynienia z tytułu śmierci osoby najbliższej ma znaczenie stopa życiowa uprawnionych oraz że kwota po 70 000 zł na rzecz każdego z powodów jest odpowiednią sumą

zadośćuczynienia. W ramach podstawy z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. zarzucili naruszenie art. 363 § 1 i 3, art. 365 § 1, 386 § 1, art. 378 § 1 i art. 379 pkt 3 k.p.c., co miało istotny wpływ na treść zaskarżonego orzeczenia wobec zmiany wyroku Sądu pierwszej instancji poprzez obniżenie świadczenia zasądzonego na rzecz A. P. i Ł. P. do kwot po 55.000 zł z odsetkami ustawowymi, podczas gdy pozwany zakład ubezpieczeń zaskarżył wyrok Sądu Okręgowego w zakresie tych świadczeń ponad kwotę 60.000 zł, co skutkowało przekroczeniem granic apelacji i nieważnością postępowania. Powodowie wnieśli o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz jego zmianę poprzez: podwyższenie kwoty 70.000 zł zasądzonej na rzecz L.P. do kwoty 150.000 zł z odsetkami ustawowymi; podwyższenie kwoty 55.000 zł zasądzonej na rzecz A. P. do kwoty 135.000 zł z odsetkami ustawowymi; podwyższenie kwoty 55.000 zł zasądzonej na rzecz Ł. P. do kwoty 135.000 zł z odsetkami ustawowymi oraz o oddalenie apelacji pozwanej w całości.

Sąd Najwyższy odrzucił skargę kasacyjną powodów w zakresie dotyczącym wyroku Sądu Apelacyjnego, którym oddalono apelację powodów w części zaskarżającej wyrok Sądu pierwszej instancji oddalający ich powództwa o zasądzenie renty.

Pozwany wniósł o oddalenie skargi kasacyjnej.

Sąd Najwyższy zważył:

W pierwszym rzędzie należy się odnieść do podstawy kasacyjnej wskazującej na nieważność postępowania przed sądem drugiej instancji wobec wydania orzeczenia z przekroczeniem granic zaskarżenia wyznaczonych apelacją pozwanego. Powyższy środek odwoławczy odnosił się do kwot zadośćuczynienia ponad 60.000 zł zasądzonych na powodów A. P. i Ł. P., a wyrok reformatoryjny obniżył je do kwot po 55.000 zł. Oznacza to, że Sąd drugiej instancji ponownie orzekł co do sprawy prawomocnie osądzonej, naruszając zasadę *res iudicata* (art. 366 k.p.c.), czego następstwem była w tym zakresie nieważność postępowania apelacyjnego (art. 379 pkt 3 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c.). Stanowisko, że orzeczenie przez sąd odwoławczy ponad zakres zaskarżenia co do kwestii prawomocnie osądzonej zapada w następstwie nieważności postępowania dominuje w judykaturze (por. m.in. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 6 sierpnia 1936 r., II C 669/36, OSNC 1937, nr 2, poz.73, z dnia 18 marca 1938 r., II C

2649/37, OSNC 1939, nr 3, poz. 119, postanowienia z dnia 10 kwietnia 2001r., I CZ 21/01, nie publ., z dnia 26 lutego 2003 r., I PK 67/02, OSNCP 2004, nr 14, poz. 240). W tym stanie rzeczy nastąpiło naruszenie przepisów prawa procesowego w stopniu skutkującym uchyleniem w tej części zaskarżonego orzeczenia z jednoczesnym zniesieniem postępowania apelacyjnego (art. 386 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c.).

Częściowo uzasadniona jest także podstawa naruszenia prawa materialnego, a to w zakresie dotyczącym uchybienia treści art. 446 § 4 k.c. błędną wykładnię przesłanki „odpowiedniości sumy” zadośćuczynienia, a także niewłaściwe jego zastosowanie poprzez błędne odwołanie się przez sąd do przesłanki pozanormatywnej. Ustawa z dnia 30 maja 2008 r. o zmianie kodeksu cywilnego, wprowadzając do systemu prawnego wskazany przepis, poszerzyła zakres ochrony prawnej osób poszkodowanych czynem niedozwolonym umożliwiając im dochodzenie roszczeń będących skutkiem naruszenia sfery interesów niemajątkowych. Celem tej normy jest zapewnienie możliwości zaspokojenia szkody, obejmującej krzywdę osób bliskich bezpośrednim ofiarom deliktu, poprzez uzyskanie pieniężnego ekwiwalentu w wysokości rekompensującej ujemne doznanie psychiczne i w części fizyczne. Złożoność problematyki zaspokajania szkody w sferze niemajątkowej, trudnej do ustalenia i oszacowania, spowodowała, że ustawodawca wprowadził szczególne rozwiązanie zapewniające sądom orzekającym pewien luz decyzyjny (tzw. prawo sędziowskie). Pojęcie „odpowiednia suma pieniężna tytułem zadośćuczynienia”, było zawarte wcześniej w art. 445 § 1 k.c., stąd mimo odrębności rodzajowych i normatywnych konstrukcji, dotychczasowa jego wykładnia przez judykaturę i doktrynę prawniczą w znaczącym zakresie zachowała aktualność (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 września 2013 r., IV CSK 87/13, nie publ.). Oznacza ono wymóg indywidualizowania sytuacji pokrzywdzonego z uwzględnieniem całokształtu okoliczności sprawy oraz odniesieniem się do okoliczności obiektywnych. Nie ulega wątpliwości, że krzywda moralna, którą zadośćuczynienie ma rekompensować, jest niewymierna i niemożliwa do precyzyjnego wyliczenia, gdyż w znacznej mierze dotyczy subiektywnych odczuć i przeżyć psychicznych, fizycznych i moralnych. Orzecznictwo sądowe wypracowało przesłanki ocen, które

powinny być rozważane w okolicznościach konkretnej sprawy. Powszechnie akceptuje się jako elementy ocenne, uwzględniane przy szacowaniu krzywdy jej rodzaj, charakter, czas trwania, intensywność cierpień fizycznych i psychicznych, trwałość, stopień zawinienia sprawcy. Przyjmuje się w szczególności, że oceniając rozmiar doznanej krzywdy, trzeba brać pod uwagę stopień tych cierpień, zmianę sytuacji osobistej i życiowej, poczucie osamotnienia, wstrząs, osłabienie energii życiowej, nieodwracalność następstw, szanse odbudowania sobie życia, poczucie nieprzydatności społecznej, bezradność życiową oraz inne czynniki podobnej natury (por. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1973 r., III CZP 37/73, OSNC 1974, nr 9, poz. 145, wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 15 grudnia 1965 r., II PR 280/65, OSNCP 1966, nr 10, poz. 168, z dnia 4 czerwca 1968 r., I PR 175/68, OSNCP 1969, nr 2, poz. 37, z dnia 10 października 1967 r., I CR 224/67, OSNCP 1968, nr 6, poz. 107, z dnia 19 sierpnia 1980 r., IV CR 283/80, OSNCP 1981, nr 5, poz. 81, z dnia 10 grudnia 1997 r., III CKN 219/97, nie publ., z dnia 20 marca 1998 r., II CKN 650/97, nie publ., z dnia 11 lipca 2000 r., II CKN 1119/98, nie publ., z dnia 12 października 2000 r., IV CKN 128/00, nie publ., z dnia 12 września 2002 r., IV CKN 1266/00, nie publ., z dnia 29 września 2004 r., II CK 531/03, niepubl., z dnia 30 stycznia 2004 r., I CK 131/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 40, z dnia 28 czerwca 2005 r., I CK 7/05, nie publ., z dnia 9 listopada 2007 r. V CSK 245/07, nie publ., z dnia 28 maja 2008 r., II CSK 78/08, nie publ., z dnia 10 maja 2012 r., IV CS 416/11, nie publ., z dnia 7 marca 2014 r., IV CSK 374/13, nie publ.).

Wskazując na wcześniejsze niedocenywanie kryterium ekonomicznego i znaczne rozbieżności wysokości zasądzanych kwot zadośćuczynienia podkreśla się obecnie, że przyznana suma pieniężna ma stanowić przybliżony ekwiwalent poniesionej szkody niemajątkowej. Powinna ona wynagrodzić doznane cierpienia fizyczne i psychiczne oraz ułatwić przezwyciężenie ujemnych przeżyć, przy czym wprawdzie nie może naprawić krzywdy już doznanej, ale jest w stanie - w braku lepszego środka - dać pokrzywdzonemu zadowolenie, a osiągnięcie tego celu powinno determinować wysokość zadośćuczynienia. Krytykowany jest pogląd, że wysokość zadośćuczynienia powinna być utrzymana w rozsądnych granicach, odpowiadających aktualnym warunkom i przeciętnej stopie życiowej społeczeństwa

oraz sumami zasądzonymi w innych sprawach, z tym że przyjmować je można jako kryteria pomocnicze (por. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1965 r., I PR 203/65, OSPIKA 1966, nr 4, poz. 92, z dnia 30 stycznia 2004 r., I CK 131/03 - OSNC 2005, nr 2, poz. 40, z dnia 30 czerwca 2011 r., III CSK 279/10, nie publ., z dnia 15 stycznia 2014 r., I CSK 215/13, nie publ.). Sąd Najwyższy podkreśla, że zadośćuczynienia musi przedstawiać odczuwalną wartość ekonomiczną adekwatną do warunków gospodarki rynkowej, a powołanie się przy ustalaniu zadośćuczynienia na wskazane przesłanki nie może prowadzić do podważenia kompensacyjnej funkcji zadośćuczynienia.

Z tych względów wskazany zarzut skargi jest uzasadniony. Nie można zaakceptować stanowiska Sądu drugiej instancji, że przyznane zadośćuczynienie jest nieadekwatne do rozmiaru krzywdy, gdyż może doprowadzić do nadmiernego wzbogacenia się powodów, których dotychczasowa sytuacja materialna kształtowała się zdecydowanie poniżej przeciętnej. Przeciwnie - w okolicznościach faktycznych sprawy właśnie ta sytuacja, indywidualny układ stosunków rodzinnych, zerwanie więzi rodzinnych, nieusuwalne ograniczenia natury osobistej oraz społecznej po stronie powodów oraz znacząca rola zmarłego w zaspokajaniu ich potrzeb skutkują szczególną dolegliwością i trwałością cierpień będących następstwem śmierci osoby bliskiej. Powodowie nie mają szans na ich usunięcie we własnym zakresie i odbudowę pełnej rodziny, zapewniającej podporę w przyszłości, na poprawę swojej sytuacji, zatem krzywda jest znacząca, rozciągnięta w czasie i wymaga odpowiedniej rekompensaty. Nie można przy tym pominąć nagłości, drastycznych okoliczności wypadku komunikacyjnego oraz stopnia zawinienia sprawcy. W tym stanie rzeczy podzielić należy skargę zarzucającą, że z uwagi na zakres nieodwracalnych skutków oraz wartość ekonomiczną przyznanego świadczenia wysokość zasądzzonego zadośćuczynienia, jako rażąco niska, naruszająca zasady słuszności i sprawiedliwości uchybia art. 446 § 4 k.p.c. (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 9 lipca 1970 r., III PRN 39/70, OSNCP 1971, nr 3, poz. 53, z dnia 18 listopada 2004 r., I CK 219/04, nie publ., z dnia 21 czerwca 2013 r., I CSK 614/12, nie publ.). Chybiona jest jednak podstawa skargi kasacyjnej w części wskazującej na niezastosowanie art. 5 k.c. który,

z uwagi na wskazaną w art. 446 § 4 k.c. normatywną przesłankę oznaczania wysokości zadośćuczynienia, nie może stanowić podstawy rozstrzygnięcia.

Naruszenie art. 446 § 4 k.c. uzasadnia podstawę kasacyjną określoną art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. w stopniu skutkującym koniecznością wydania orzeczenia kasatoryjnego (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.). O kosztach postępowania przed Sądem Najwyższym orzeczono w oparciu o art. 108 § 2 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.